

На правах рукопису

ДЕМ'ЯНКО Наталія Юріївна

**ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДІ
В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В.М.ВЕРХОВИНЦЯ**

13.00.01 — теорія та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

у е рукопис

00427779 (-)

Роботу виконано в Полтавському державному педагогічному інституті ім.В.Г.Короленка.

Науковий керівник - доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України
БОЙКО Алла Микитівна

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор, дійсний член АПН України
ЗЯЗЮН Іван Андрійович;

кандидат педагогічних наук, доцент,
ТАНЬКО Тетяна Петрівна

Провідна установа - Ізмаїльський державний педагогічний інститут

Захист дисертації відбудеться "1" листопада 1996 р.
о 13⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К.02.26.02. у Харківському державному педагогічному університеті ім.Г.С.Сковороди за адресою: ЗІОІ68, м.Харків, вул. Блюхера, 2, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківського державного педагогічного університету ім.Г.С.Сковороди.

Автореферат розіслано "24" вересня 1996 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

канд.пед.наук,
доцент
ШТЕФАН Л.А.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. В пошуках шляхів розбудови національної системи освіти педагогічна наука звертається до теорії та досвіду прогресивних вітчизняних педагогів. Це, по-перше, забезпечує повернення українському народові незаслужено забутих і втрачених імен видатних діячів національної культури; по-друге, дозволяє виявити і заповнити матеріалами об'єктивних досліджень численні "білі плями", що мають місце в історії педагогічної думки України; по-третє, сприяє збагаченню теорії й практики виховання в сучасних умовах. Оскільки "формування національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу, його культури та історії, ... забезпечення духовної єдності поколінь"^{1/} є пріоритетними напрямками виховання, то проблема вивчення спадщини видатних українських педагогів значно актуалізується як одна з найважливіших у сучасних історико-педагогічних дослідженнях.

Особливе місце в плеяді найталановитіших діячів вітчизняної національної культури належить Василеві Миколайовичу Верховинцю /1880-1938/ - українському педагогу, музикознавцю, вченому, етнографу, хореографу, диригенту і композитору. Незважаючи на складні суспільно - історичні умови та адміністративно-політичний тиск, він виявив громадянську мужність і своєю творчістю зробив значний внесок у розвиток української культури та педагогічної науки. Тривалий час ім'я, діяльність і спадщина цієї всебічно обдарованої людини та великого патріота України були заборонені й забуті. Його спіткала трагічна доля багатьох талановитих представників української інтелігенції, репресованих у 30-ті роки.

В.М.Верховинець - учитель, професор вищої школи, основоположник українського дитячого музично-ігрового репертуару /мето-

I/ Державна національна програма "Освіта" /Україна XXI століття/.

личний посібник "Весняночка"/, засновник науково-теоретичних за-
сад української хореографії /"Теорія українського народного тан-
цю"/, постановник першого національного балету /"Пан Каньовський",
муз.М.Вериківського/, вчений-етнограф, дослідник українського
фольклору /"Українське весілля"/, основоположник нового сценіч-
ного жанру - театралізованої пісні та художнього колективу ново-
го типу /"Жінхоранс"/, автор навчальних програм, підручника, по-
сібника, численних хорових і вокальних творів, аранжувань укра-
їнських народних пісень. Ним обґрунтована і впроваджена особли-
во актуальна для нашого часу система інноваційних засобів вихо-
вання.

Найважливішою особливістю всієї багатогранної спадщини В.М.
Верховинця є її підпорядкованість педагогічній меті - формуван-
ню національної культури молоді: засвоєнню духовної спадщини і
соціально-історичного досвіду українського народу, вихованню на-
ціональної самосвідомості, громадянськості, патріотизму, рис на-
ціонального характеру. Тому виховне значення його педагогічних
ідей і досвіду в сучасних умовах зростає та актуалізується.

Опубліковані до цього часу в періодичних виданнях матеріа-
ли про В.М.Верховинця дають далеко неповне уявлення про його
творчість і оцінюють її лише з загальних мистецтвознавських по-
зицій. Музичній діяльності педагога і митця присвячені публіка-
ції М.Боровика, І.Морозова, О.Трипільського, М.Фісуна, М.Лещен-
ко, етнографічній - Г.Дзюби, В.Золочевського, М.Онїпко,
хореографічній - статті А.Гуменюка, М.Загайкевича.

Особливої уваги заслуговують публікації сина В.М.Верховин-
ця - Ярослава Верховинця: "Митець і вихователь", "Пам"яті мит-
ця", "Труд його цінний", "Відродження школи народного танцю Ва-
силя Верховинця", "В.М.Верховинець. Нарис про життя і творчість".

У них автор намагався дати об'єктивну оцінку мистецькій діяльності педагога, представив найбільш повний біографічний матеріал про В.М.Верховинця, коротко охарактеризував його педагогічну, етнографічну, хореографічну, диригентсько-хорову і композиторську діяльність, визначив коло виховних, наукових і мистецтвознавських проблем, що були в центрі уваги педагога й митця.

Певним внеском у вивчення педагогічної спадщини В.М.Верховинця можна вважати дисертаційне дослідження С.Процик "Проблема удосконалення музично-естетичного виховання школярів у педагогічній спадщині українських радянських композиторів", у якому поряд з діяльністю К.Богуславського, П.Козицького, Ф.Колесси та інших композиторів розглядаються педагогічні ідеї В.М.Верховинця щодо музично-естетичного виховання школярів.

Отже, аналіз опублікованих матеріалів свідчить про те, що до цього часу педагогічна спадщина В.М.Верховинця з питань формування національної культури молоді не була предметом спеціального наукового дослідження, а також не розглядалася в загальному контексті його багатогранної і різнопланової творчої діяльності.

Таким чином, вибір теми дисертаційного дослідження "Формування національної культури молоді в педагогічній спадщині В.М.Верховинця" зумовлюється відсутністю історико-педагогічних досліджень, де б цілісно аналізувалася педагогічна спадщина Василя Миколайовича Верховинця; потребами використання в реформуванні національної освіти історичного вітчизняного досвіду навчання і виховання.

Об'єкт дослідження - педагогічна спадщина В.М.Верховинця.

Предмет дослідження - формування національної культури молоді в педагогічній спадщині В.М.Верховинця.

Мета дослідження - систематизувати й узагальнити педагогіч-

ну спадщину В.М.Верховинця з формування національної культури молоді, виявити основні засоби формування національної культури в спадщині педагога, показати досвід і перспективи її впровадження в сучасних умовах.

Завдання дослідження:

1. Виявити та охарактеризувати складові української національної культури в педагогічній спадщині В.М.Верховинця.
2. Обґрунтувати основні підсистеми педагогічної спадщини і діяльності В.М.Верховинця з формування національної культури молоді.
3. Виявити засоби і розкрити процес формування національної культури молоді /його етапи, тенденції, специфіку/ в педагогічній спадщині В.М.Верховинця.
4. Узагальнити досвід впровадження спадщини педагога в сучасних умовах, обґрунтувати шляхи її подальшого використання.

Методологічною основою дослідження є концепція державотворення в Україні, оновлення та демократизація всіх сфер соціально-економічного життя суспільства, використання з цією метою теоретичних надбань і передового досвіду історико-культурної спадщини, а також теоретичні праці філософів, педагогів, митців минулого й сучасності про роль культурних здобутків нації, їх наступність, про необхідність виховання підростаючого покоління на досягненнях української національної культури.

Методи дослідження: історико-логічний, системно-структурний аналіз, систематизація та узагальнення педагогічної спадщини, ідей і досвіду В.М.Верховинця з формування національної культури молоді, відбір, порівняння, класифікація та періодизація фактів з його життя й творчості, вивчення та узагальнення досвіду використання спадщини педагога в сучасному навчально-виховному проце-

сі, локальний педагогічний експеримент.

Основні джерела дослідження: науково-теоретичні праці та авторські музичні твори В.М.Верховинця, рукописні матеріали і документи, які зберігаються в Центральному державному архіві вищих органів влади і управління України, Центральному державному історичному архіві України, архіві Служби безпеки України, архіві Державного театрального музею України, Державному архіві Полтавської області, архіві Полтавського державного педагогічного інституту ім.В.Г.Короленка, архіві Полтавського державного музичного училища ім.М.В.Лисенка, приватних архівах сина педагога - Я.В.Верховинця та його учнів, а також статті про В.М.Верховинця, філософська, психолого-педагогічна, мистецтвознавська література.

Наукова новизна і теоретична значущість дослідження полягає в тому, що в ньому вперше здійснена спроба систематизації та узагальнення педагогічної спадщини В.М.Верховинця з формування національної культури молоді, обґрунтовані основні підсистеми його педагогічної спадщини і діяльності / 1/ початок педагогічної /школи Галичини/ та мистецької діяльності; 2/театральна музично-виховна та етнографічно-дослідницька педагогічна діяльність; 3/педагогічна діяльність у вищих навчальних закладах; 4/педагогічна і культурно-просвітницька робота з мистецькими колективами/; визначені та охарактеризовані складові національної культури в спадщині педагога /фольклор, музичне, хореографічне, драматичне мистецтво/; виявлені засоби /фольклорні зразки, рухлива музична гра, театралізована пісня, вокально-хореографічна композиція, танець, хоровий спів/ і розкритий процес формування національної культури молоді. В науковий обіг введені нові, неопубліковані дані та архівні матеріали, що стосуються життя й діяльності педагога.

Особистий внесок автора полягає у виявленні концептуаль-

них основ педагогічної спадщини В.М.Верховинця з формування національної культури молоді.

Практична значущість роботи полягає в застосуванні результатів дослідження педагогічної спадщини В.М.Верховинця з формування національної культури молоді в курсах педагогіки та історії педагогіки, методики музичного виховання, диригування на педагогічних і музично-педагогічних факультетах педвузів, у інститутах післядипломної освіти педагогічних кадрів; у розробці програми з диригування для студентів музично-педагогічних факультетів педвузів; в узагальненні досвіду і обґрунтуванні перспектив впровадження спадщини педагога, зокрема - синтетичних форм комплексного використання декількох мистецьких жанрів, хореографічної школи, авторських музичних творів.

Достовірність результатів дослідження забезпечується опорою на архівні матеріали, комплексним розглядом проблеми з педагогічних і мистецтвознавських позицій, застосуванням системи наукових методів дослідження, адекватних його меті й завданням, впровадженням ідей і досвіду В.М.Верховинця в сучасний виховний процес.

На захист виносяться:

- виявлені складові української національної культури в педагогічній спадщині В.М.Верховинця: фольклор, музичне, хореографічне, драматичне мистецтво;

- науково обґрунтована система педагогічної діяльності і спадщини В.М.Верховинця з формування національної культури молоді, що складається з чотирьох основних підсистем: 1/початок педагогічної /школи Галичини/ та мистецької діяльності; 2/театральна музично-виховна та етнографічно-дослідницька педагогічна діяльність; 3/педагогічна діяльність у вищих навчальних закладах; 4/педагогічна і культурно-просвітницька робота з мистецькими колективами;

- виявлені концептуальні основи педагогічної спадщини В.М. Верховинця з формування національної культури молоді.

Апробація результатів дослідження здійснювалась у виступах та публікаціях автора з основних теоретичних і методичних положень дисертації шляхом участі у Всеукраїнській теоретичній конференції "Відродження України: проблеми та перспективи"/Кіровоград, 1993/, науково-практичних конференціях: "Духовний розвиток особистості засобами мистецтва" /Чернігів, 1993/, "Теоретико-методичні основи формування громадянина України"/Полтава, 1993/, "Єдність педагогіки і психології у цілісному навчально-виховному процесі"/Полтава, 1995/, "Проблеми естетичного виховання та художньої освіти в системі професійної підготовки вчителів"/Полтава, 1995/, "Високі технології виховання"/Харків, 1995/, у доповідях на засіданнях кафедри педагогіки Полтавського пединституту.

СТРУКТУРА ТА ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Дисертація складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури та джерел.

У вступі обґрунтовується актуальність теми дослідження, визначаються об'єкт, предмет, мета, завдання, розкриваються методологічні підходи та методи дослідницької роботи, наукова новизна, теоретична і практична значущість, апробація результатів дослідження, формулюються основні положення, що виносяться на захист.

У першому розділі "Сутність і зміст педагогічної спадщини В.М.Верховинця з формування національної культури молоді" проаналізовані суспільно-історичні умови розвитку й становлення системи педагогічної діяльності В.М.Верховинця з формування національної культури молоді, обґрунтовані її основні підсистеми, виявлені концептуальні основи спадщини педагога.

Багатогранна творча діяльність В.М.Верховинця /Костіва/ /1880-1938/ як педагога і митця розвивалась під впливом демократичних ідей українського національного відродження та підпорядковувалась завданням формування національної культури молоді. Українська національна культура розглядалась ним як сукупність духовних і матеріальних цінностей, створених безпосередньо українським народом протягом усієї його історії. В.М.Верховинець вважав, що найвиразнішим проявом національної культури є справжнє народне мистецтво, яке віддзеркалює духовний світ, традиції, звичаї, характер українського народу, відзначається яскравим національним колоритом. Усі його новаторські теоретичні досягнення /наукові праці "Українське весілля", "Українські танці", "Теорія українського народного танцю", "Весняночка"/і практичні надбання /досвід педагогічної діяльності в школах, вищих навчальних закладах, роботи з художніми колективами, створення нового сценічного жанру - театралізованої пісні, ансамблю "Жінхоранс", першого національного балету "Пан Каньовський"/ є одночасно зразками національної культури і засобами її формування. Отже, сутністю педагогічної спадщини В.М.Верховинця виступає українська національна культура.

Аналіз архівних матеріалів і документів, науково-теоретичних праць педагога та розроблених ним навчальних програм дозволив зробити висновок про те, що під формуванням національної культури молоді В.М.Верховинець розумів передачу їй духовних цінностей, соціально-історичного досвіду українського народу засобами високого національного мистецтва. Педагогічну результативність цього процесу в своїй діяльності в школах, вузах, художніх колективах він вбачав у вихованні здатності й потреби молоді сприймати, розуміти і примножувати духовні надбання свого народу,

в розвитку національної самосвідомості, патріотичних почуттів, рис національного характеру в учнів і студентів.

У результаті системно-структурного аналізу в педагогічній спадщині В.М.Верховинця виявлені такі складові національної культури: фольклор, музичне, хореографічне, драматичне мистецтво. Як педагог-етнограф, В.М.Верховинець вважав фольклор одним з найважливіших засобів формування національної культури молоді, бо виховний зміст художнього відображення дійсності в національних словесно-музично-хореографічних і драматичних формах колективної народної творчості найбільш повно відбиває світогляд народу і нерозривно пов'язаний з його життям і побутом. В.М.Верховинець зібрав понад 300 українських народних пісень, ігор, танців, здійснив повний запис весільного обряду з музичним додатком /"Українське весілля"/, зробив глибокий науково-педагогічний аналіз і систематизацію цього матеріалу.

В спадщині педагога на основі класифікаційних критеріїв /В.Є.Гусев, В.Я.Пропп, Н.С.Шумада/ нами виділені та охарактеризовані фольклорні жанри, як засоби формування національної культури молоді: епічні прозаїчні - казки; ліричні - пісенні /трудові, героїчні, гімнічні, жартівливі, заклиральні, елегійні пісні/, музично-хореографічні /побутові й сюжетні танці/, пісенно-хореографічні /хороводи, танцювальні й хороводно-ігрові пісні/; драматичні - обрядове дійство, гра. Ці фольклорні жанри були предметом етнографічних досліджень В.М.Верховинця, стали педагогічною основою його науково-теоретичних праць "Українське весілля", "Теорія українського народного танцю", репертуарно-методичного посібника "Весняночка". Авторські музичні твори педагога також увібрали в себе особливості українського мелосу і відзначаються глибоко народним характером.

Етнографічні дослідження В.М.Верховинця, як свідчить проведений аналіз, значною мірою впливали не лише на зміст, а й методику його педагогічної діяльності. Використовуючи методи української етнопедагогіки, зокрема наочні, позитивного прикладу, практичного показу /музичних і хореографічних вправ, інсценування пісень та дитячих ігор/, педагог формував у студентів і учнів на матеріалі фольклору український менталітет, краї риси національного характеру: патріотизм, людяність, чесність, працьовитість, волелюбність.

Національну хореографію В.М.Верховинець розглядав як вид мистецтва і засіб формування національної культури молоді, в якому відтворюється багатство народного життя: світоглядні уявлення, трудові традиції, звичаї, картини побуту, мрії та сподівання українського народу. Педагог зібрав надзвичайно цінний хореографічний матеріал і на його основі створив наукову працю "Теорія українського народного танцю", в якій розробив науково-теоретичну базу подальшого розвитку української хореографії в єдності з методикою опанування народного танцю. Ця методика використовувалася В.М.Верховинцем у роботі з професіональними художніми колективами в театрах М.К.Садовського, "Товариства українських артистів", Харківському театрі музичної комедії, Харківському оперному театрі, в трудшкoлі ім.І.Котляревського /м.Полтава/, в роботі з "Жінхорансом" і самодіяльними хореографічними гуртками. Про це свідчать спогади учнів і колег педагога /П.Вірського, В.Дуленко, П.Зірки, О.Соболя, С.Шевченка/, які зібрані у власному архіві Я.В.Верховинця.

Проведене дослідження дозволило зробити висновок про те, що в педагогічній спадщині В.М.Верховинця з формування національної культури молоді важливе місце належить драматичному мистецтву, в

якому основним засобом, організуючим усі художньо-зображувальні елементи /слово, музику, міміку, хореографію/, є дія. Переслідуючи виховну мету, в творчості педагога ця дія завжди педагогічно доцільна: містить позитивний приклад, схвалює добрі і засуджує аморальні вчинки, активізує творчі здібності вихованців.

Синкретичність цього жанру зумовила новаторське комплексне використання В.М.Верховинцем елементів музичного, хореографічного і драматичного мистецтва в педагогічному процесі.

В результаті аналізу архівних матеріалів і документів, систематизації й узагальнення педагогічної спадщини В.М.Верховинця встановлено, що формування національної культури молоді здійснювалося ним, передусім, засобами музичного мистецтва, зокрема хорового співу. Як значний пласт української музичної культури, хорове мистецтво містить у собі невичерпні духовно-моральні можливості. В своїй педагогічній диригентсько-хоровій діяльності В.М.Верховинець спирався на інтонаційно-пісенну природу української музики, домінуючий вокально-хоровий спосіб вираження її духовного змісту, історичні особливості формування художньої свідомості народу, високодуховну сутність, гуманістичну спрямованість хорового мистецтва. Крім того, демократичність і доступність жанру допомагала педагогу залучати до музичної діяльності великі молодіжні колективи. Він був організатором і керівником Полтавської окружної хорової капели, хорової капели "Чумак", ансамблю "Жінхоранс", студентського хору Полтавського інституту народної освіти, очолював хорову студію при Музичному товаристві ім.М.Леонтовича /м.Київ/, студентський хор Харківського музично-драматичного інституту, театральні хорові колективи. В.М.Верховинець розвивав у молоді свідоме сприйняття музичних творів, здатність розуміти їх виховний зміст, відчувати власну причетність до надбань

і розвитку національної культури.

Багатогранність діяльності педагога і підпорядкованість єдиній меті - формуванню національної культури молоді дозволяє розглядати його педагогічну спадщину як систему, яка являє собою органічне поєднання педагогічної, музичної, етнографічної, хореографічної, композиторської творчості. В результаті проведеного історико-логічного та системно-структурного аналізу педагогічної спадщини В.М.Верховинця виявлена динаміка розвитку системи його педагогічної діяльності, обгрунтовані її основні чотири підсистеми:

I-а - початок педагогічної /школи Галичини/ і мистецької діяльності /1899-1904/. Вибір стрижневого напрямку педагогічної діяльності та визначення основних шляхів: формування національної культури молоді /збирання, збереження, передача духовних цінностей/. В.М.Верховинець вчителює в народних школах м.Калуша, сіл Угриново й Бережниці, керує великими шкільними хорами, організовує аматорські вистави, поєднуючи педагогічну та мистецьку діяльність. Відсутність національного змісту у виховному процесі, нерозробленість засобів національного виховання зумовили початок його етнографічно-дослідницької роботи.

2-а - театральна музично-виховна та етнографічно-дослідницька педагогічна діяльність /1904-1919/ співпадає з часом розвитку і формування його професійної педагогічної та мистецької майстерності, зростання наукового рівня етнографічно-педагогічних досліджень. В.М.Верховинець збирає, обробляє, систематизує багатий етнографічний матеріал і на цій основі обгрунтовує такі засоби формування національної культури молоді: різножанрові фольклорні зразки, танець, хоровий спів; створює науково-педагогічні праці "Українське весілля" і "Теорію українського народного танцю".

Свої теоретичні здобутки педагог впроваджує в практику виховання, працюючи з хоровими і хореографічними колективами театрів товариства "Руська бесіда", М.К.Садовського, "Товариства українських артистів", самодіяльними гуртками. Він різко виступає проти вульгаризації та спотворення українського народного мистецтва. Його педагогічна праця є прикладом виховання молоді на справжніх цінностях української національної культури.

3-я - педагогічна діяльність у вищих навчальних закладах /1919-1930/ характеризується систематизацією та узагальненням зібраного етнографічного матеріалу, створенням на його основі репертуарно-методичного посібника "Весняночка", широким впровадженням педагогічних теоретичних і методичних здобутків у процес формування національної культури молоді в Київському педагогічному інституті /1919-1920/, Полтавському інституті народної освіти та одночасно в трудшколі ім.І.Котляревського /1920-1932/, Музично-драматичному інституті ім.М.Лисенка /м.Київ//1923-1924/, Харківському музично-драматичному інституті /1927-1928/, у мистецьких колективах: Полтавській окружній хоровій капелі, хоровій студії при Музичному товаристві ім.М.Леонтовича, хоровій капелі "Чумак", Харківському театрі музичної комедії.

Аналіз розроблених В.М.Верховинцем навчальних програм з мистецтвознавства та інших архівних матеріалів показує, що, викладаючи в Полтавському ІНО курси "Мистецтвознавство"/співи й музика/ і "Дитячі ігри", педагог значно розширює та удосконалює засоби формування національної культури молоді. Він синтезує різножанрові фольклорні зразки, рухливу музичну гру, вокально-хореографічну композицію, поєднуючи танець, дію і хоровий спів. У цей час В.М.Верховинець стає визнаним педагогом вищої школи. І березня 1926 року його було затверджено на посаді професора Полтавського ІНО.

4-а - педагогічна і культурно-просвітницька робота з мистецькими колективами/1930-1936/ відзначається високим ступенем узагальнень В.М.Верховинця щодо проблем формування національної культури молоді. В педагогічній діяльності він використовує складні синтетичні форми: театралізовану пісню, вокально-хореографічну композицію. У власній методиці педагог не обмежується позитивним прикладом, а викликає в студентів масову захопленість народною піснею і танцем, активізує їх творчий потенціал у процесі читання лекцій, різних видів педагогічної практики, позааудиторної виховної роботи. Його новаторські педагогічні ідеї реалізуються в діяльності створеного ним у Полтавському ІНО ансамблю "Жінхоранс" /1930/ - колективу, який вперше в своїх виступах представив новий жанр - театралізовану українську народну пісню; в здійсненій ним постановці першого українського балету "Пан Каньовський"/1931/ у Харківському оперному театрі; в постановці "Триколінного гопака", який був показаний у 1935 році на Першому Міжнародному фестивалі народного танцю в Лондоні, здобув першу премію фестивалю і мав надзвичайний успіх у публіки. Таким чином, В.М.Верховинець спрямовує всю свою діяльність на розвиток національної культури, формування особистості молодої людини засобами високого народного мистецтва, піднятого ним до рівня професіонального. Його видатні досягнення в галузі педагогіки і мистецтва набувають широкого визнання. В 1936 році В.М.Верховинця було нагороджено орденом "Знак Пошани".

Системно-структурний аналіз педагогічної спадщини В.М.Верховинця з формування національної культури молоді дозволив виявити такі її концептуальні основи:

- методологічні: система ідей відродження української культури та формування національної свідомості; закономірності української

етнопедагогіки; провідні принципи виховної діяльності В.М.Верховинця: народність, природовідповідність, гуманність, наочність, єдність теорії й практики, наступність;

- теоретичні: всебічний розвиток особистості учнів, студентів, учасників мистецьких колективів засобами національної культури; розробка інноваційного виховного напрямку на основі єдності музичного, хореографічного і драматичного мистецтва; обґрунтування теоретичних засад української хореографії та обрядової пісенної творчості;

- методичні: інноваційне комплексне використання мистецьких жанрів у розроблених В.М.Верховинцем нових синтетичних формах виховання; створення педагогічного музично-ігрового репертуару для дітей; методика прилучення молоді до основ національної культури через виконання українських пісень, танців, рухливих музичних ігор, обрядів, хорових творів, театралізацію пісень, постановку вокально-хореографічних композицій; впровадження власних теоретичних здобутків у практику виховання; написання авторських хорових і вокальних творів.

Основний концептуальний принцип полягає в єдності педагогічної і мистецької діяльності В.М.Верховинця, спрямованої на формування національної культури молоді.

В другому розділі "Засоби формування національної культури молоді в педагогічній спадщині В.М.Верховинця" розкриваються процес і засоби формування національної культури молоді, узагальнюється досвід впровадження спадщини педагога в сучасних умовах, обґрунтовуються шляхи її подальшого використання.

Аналіз архівних матеріалів показав, що основою педагогічної спадщини В.М.Верховинця є зібраний і досліджений ним виховний етнографічний матеріал: епічний, ліричний, драматичний фольклор,

традиції, звичаї українського народу. Він приваблював педагога своїм етнопедагогічним змістом, досконалістю мистецьких форм, силою свого виховного впливу. Етнографічно-дослідницька діяльність /запис, обробка, аналіз і систематизація народних пісень, танців, ігор, обрядів/ дозволила йому педагогічно організувати етнографічний матеріал і створити на його базі методичний посібник, підручник, здійснити повний запис весільного обряду з музичним додатком. Все це В.М.Верховинець використовував як засоби формування національної культури молоді на уроках, лекціях і практичних заняттях.

Систематизація й узагальнення спадщини педагога дозволили виявити чотири періоди його педагогічної етнографічно-дослідницької діяльності:

1-й - пропедевтичний /1899-1904/. Перші спроби запису педагогічного етнографічного матеріалу: ліричних трудових, героїчних, жартівливих, заклиналих, хороводно-ігрових пісень, танців/"Коломийка", "Гуцулка", "Аркан"/; використання окремих фольклорних зразків у навчально-виховному процесі шкіл м.Калуша, сіл Угриново, Бережниці. Першому періоду властиві тенденції до студіювання фольклору, наукових висновків і узагальнень.

2-й - узагальнюючий /1904-1919/. Студіювання і систематизація педагогічно доцільного пісенного /елегійних, гімничних та інших пісень/, пісенно-хореографічного /хороводів, хороводно-ігрових, танцювальних пісень/, хореографічного /побутових і сюжетних танців/, епічного /казок/, драматичного /ігор, обрядів/ етнопедагогічного фольклору. Становлення В.М.Верховинця як етнографа-дослідника. Створення наукової праці "Українське весілля"/1912/, підручника "Теорія українського народного танцю"/1919/. Застосування дослідженого матеріалу в роботі з художніми колективами теат-

рів товариства "Руська бесіда", М.К.Садовського, "Товариства українських артистів". Другий період характеризується тенденцією до широкого впровадження результатів досліджень у практику навчання і виховання.

3-й - застосувальний /1919-1930/. Впровадження етнографічного матеріалу в навчально-виховний процес трудової школи ім.І.Котляревського, вищих навчальних закладів /Київського педінституту, Полтавського ІНО, Музично-драматичного інституту ім.М.Лисенка, Харківського музично-драматичного інституту/, в діяльність мистецьких колективів /Полтавської окружної хорової капели, капели "Чумак", Харківського театру музичної комедії та ін./. Створення репертуарно-методичного посібника "Весняночка"/1924/, обґрунтування широкого спектру засобів формування національної культури молоді. Цей період відзначається тенденцією до педагогічного новаторства в пропаганді української національної культури як засобу її формування.

4-й - новаторський/1930-1938/. В.М.Верховинець започатковує новий український сценічний жанр - театралізовану пісню, організовує художній колектив нового типу - "Жінхоранс", ставить перший український балет "Лан Каньовський", "Триколінний гопак", систематизуючи ці засоби в єдиному процесі виховання. Отже, четвертому періоду властива тенденція до обґрунтування процесу формування національної культури молоді засобами українського професіонального мистецтва. В результаті аналізу педагогічної спадщини В.М.Верховинця виявлена така закономірність: чим глибші знання в галузі етнографії і фольклору, тим вища наукова й практична значущість ідей, узагальнень і висновків з проблем формування національної культури молоді. Виявлені періоди входять до обґрунтованих підсистем діяльності педагога.

Отже, педагогічна етнографічно-дослідницька діяльність В.М. Верховинця забезпечила розробку інноваційних засобів формування національної культури молоді: народного танцю, національного балету, рухливої музичної гри, вокально-хореографічної композиції, театралізованої пісні. В їх основі - концептуальні положення В.М.Верховинця про комплексне використання елементів музичного, хореографічного, драматичного мистецтва і практичне застосування педагогічно доцільного етнографічного матеріалу в навчально-виховному процесі.

Рухлива музична гра в педагогічній спадщині В.М.Верховинця має багатий етнопедагогічний зміст. Вона являє собою символічне відтворення уявної дії, передбачає перетворення учасників у певний позитивний чи негативний образ, пісенний супровід. Грунтуючись на етнографічному матеріалі, гра є зразком норм поведінки, мовної, музичної, хореографічної культури українського народу, сприяє засвоєнню його багатих традицій, розвитку національної самосвідомості, патріотичних почуттів. Виходячи з етнопедагогічної, синкретичної природи ігрового жанру, педагог використовує його як ефективний виховний засіб всебічного розвитку особистості. Ігри "Весняночки" несуть у собі різноманітну пізнавальну інформацію, мають глибоке смислове навантаження, потребують виконання зумовлених етнопедагогічним змістом завдань, сприяючи інтелектуальному розвитку дитини. Через гру здійснюється моральне та естетичне виховання: сплановуються певні принципи, правила й норми поведінки, формуються естетичні сприйняття, почуття, смак, розвиваються індивідуальні здібності. Фізичний розвиток відбувається шляхом виконання зумовлених змістом гри рухів, гімнастичних вправ, хореографічних елементів. Педагогічний матеріал посібника "Весняночка" організований В.М.Верховинцем у певну методичну систему.

Розроблені В.М.Верховинцем театралізована пісня і вокально-хореографічна композиція є жанровими формами, які зумовлюють новий напрямок виховання, синтезуючи музичне, хореографічне і драматичне мистецтво. Цими засобами педагог формував у молоді інтерес до української народної творчості, сприяв опануванню етнопедагогічного фольклору, активізував і розвивав її творчі здібності, прагнув досягти всебічного виховання.

Танець В.М.Верховинця, як засіб формування національної культури молоді, має також глибокий етнопедагогічний зміст. Зібраний і оброблений фольклорний хореографічний матеріал педагог систематизував у відповідності до вікових особливостей дітей і молоді. В підручнику "Теорія українського народного танцю" він розробив і представив методику опанування підготовчих, танцювальних рухів, об'єднання їх у танцювальні комбінації та фігурні танці, створивши власну хореографічно-педагогічну школу.

Формування національної культури молоді засобами хорового співу здійснювалося В.М.Верховинцем на основі власної методики прилучення молоді до скарбниці української музики, народно-пісенної творчості, національних співочо-виконавських традицій. У її основі - практична участь молоді в хорових колективах, академічна манера виконання різножанрових творів, налагодження абсолютного тембрового ансамблю, розспівування на матеріалі українських народних пісень.

Розглянуті засоби формування національної культури молоді постійно удосконалювались у педагогічній діяльності В.М.Верховинця, що сприяло виникненню нового жанру - театралізованої пісні і методичного засобу - жіночого хорового театралізованого ансамблю "Жінхоранс". Його створенню, як показало дослідження, передувала багаторічна підготовча робота, яка пройшла три стадії: І/студію-

вання пісенного і обрядового українського фольклору; 2/дослідження і створення науково-теоретичної бази української хореографії; 3/створення українського музично-ігрового репертуару для дітей. Отже, "Жінхоранс" - новаторська виховна форма комплексного використання елементів декількох видів мистецтва. Синтетичність жанру театралізованої пісні підсилювала її виховний вплив, як засобу формування національної культури молоді.

Процес формування національної культури молоді в педагогічній спадщині В.М.Верховинця об'єднує такі чотири послідовні етапи: підготовчий /педагогічне студіювання складових національної культури - фольклору, музичного, хореографічного, драматичного мистецтва/; практичний /власна педагогічна, музична, хореографічна діяльність у школах, театральних колективах/; теоретичний /створення в результаті практичної педагогічної діяльності її науково-теоретичної бази - засобів, форм і методів формування національної культури молоді/; впроваджувальний /застосування теоретичних новаторських здобутків у практиці формування національної культури молоді в школах, вузах, художніх колективах/. Він пронизує всі виявлені і обгрунтовані підсистеми педагогічної спадщини і діяльності В.М.Верховинця.

Белике значення педагогічних ідей і досвіду В.М.Верховинця з формування національної культури молоді підтверджується їх актуальністю і впровадженням у сучасну практику виховання. Розроблена і обгрунтована В.М.Верховинцем теорія й практика українського народного танцю, рухливої музичної гри, театралізованої пісні, досвід творчої діяльності педагога з "Жінхорансом" використовуються в навчально-виховному процесі вищих педагогічних і мистецьких навчальних закладів /Полтавський пединститут, Київський інститут культури/, загальноосвітніх шкіл /№№ 2, 5, 32 м.Полтави/, дитячих

дошкільних установ /№ 10,74,80 м.Полтави/, в роботі художніх професійних /Державний ансамбль танцю України ім.П.Вірьського, "Явір", "Веселка"/ і самодіяльних /"Калина", "Весна" Полтавського пединституту/ колективів. Однак узагальнення досвіду впровадження спадщини педагога показало, що її використання в сучасному виховному процесі далеко неповне, носить епізодичний, поверховий характер і не відповідає вимогам часу. В дослідженні нами визначені основні перспективні шляхи її подальшого впровадження: опанування педагогічної системи В.М.Верховинця в курсах теорії та історії педагогіки, застосування розроблених педагогом синтетичних жанрових форм та інноваційного виховного напрямку при вивченні курсу "Методика музичного виховання", його хореографічної школи в курсі "Народно-сценічний танець", авторських музичних творів у курсах "Диригування", "Хоровий клас".

У висновках дисертації викладені основні результати дослідження: Вперше систематизована і узагальнена педагогічна спадщина В.М.Верховинця з формування національної культури молоді /виявлені складові національної культури, концептуальні основи, обґрунтовані основні її підсистеми/, що дозволило розкрити комплекс засобів і охарактеризувати процес формування національної культури /етапи, тенденції, специфіку/, узагальнити досвід і показати шляхи її впровадження в практику сучасних навчально-виховних закладів.

Педагогічна спадщина і діяльність В.М.Верховинця являють собою глибоко національне за своєю сутністю і виховне за змістом явище, що органічно поєднує його педагогічну і мистецьку творчість, теоретичну і практичну діяльність, підпорядковане формуванню національної культури молоді.

До теоретичних здобутків педагога належать: розробка інноваційного виховного напрямку комплексного використання декількох ви-

дів мистецтва в формуванні національної культури молоді, започаткування синтетичних жанрових форм виховання / рухливої музичної гри, театралізованої пісні, вокально-хореографічної композиції/, обґрунтування етнопедагогічного значення фольклорного матеріалу як засобу формування національної культури молоді. В.М.Верховинець - автор репертуарно-методичного посібника "Весняночка", де систематизований дитячий музично-ігровий репертуар, підручника "Теорія українського народного танцю", в якому розроблені науково-теоретичні засади розвитку і методика опанування українського народного танцю, етнографічної праці "Українське весілля" з музичним додатком, численних вокальних і хорових творів.

Цінним є досвід практичної педагогічної діяльності В.М.Верховинця з формування національної культури молоді в школах, вузах, художніх колективах. Він не тільки заснував новий сценічний жанр - театралізовану пісню, здійснив постановку першого національного балету "Пан Каньовський", "Триколінного гопака", але й обґрунтував і використав їх як найважливіші засоби формування національної культури молоді. Отже, цей процес у складщині В.М.Верховинця забезпечується на основі поєднання його педагогічної та мистецької діяльності.

Виконана дисертація є першою самостійною науковою роботою з проблем дослідження педагогічної складщини В.М.Верховинця. Подальшого вивчення передусім потребують естетичне та моральне виховання молоді в творчості педагога, місце етнопедагогіки в його діяльності, розроблена ним методика художнього виховання школярів.

Основні положення дисертації відображено в таких публікаціях автора:

І. Використання української народної пісні в творчому розвитку духовності молодших школярів /Макаренківські читання.- Полтава,

1993.- С.52-53/у співавторстві/.

2. Музично-естетичне виховання - одна з умов духовного розвитку особистості//Відродження України: проблеми та перспективи.- Кіровоград,1993.- С.172-173.

3. Хоровий спів як складова частина музичного виховання//Духовний розвиток особистості засобами мистецтва.- Чернігів,1993.- С.42-43.

4. Рухлива музична гра як засіб всебічного розвитку дитини в педагогічній спадщині В.М.Верховинця//Теоретико-методичні основи формування громадянина України.- Полтава,1993.- С.125-126.

5. Педагогічний і психологічний потенціал рухливої музичної гри В.М.Верховинця//Єдність педагогіки і психології у цілісному навчально-виховному процесі.-Полтава,1995.- С.69-71.

6. Національна культура в педагогічній спадщині В.М.Верховинця //Історія Полтавського педагогічного інституту в особах.- Полтава,1995.- С.95-98.

7. Погляди В.М.Верховинця на формування національної культури майбутнього вчителя//Проблеми естетичного виховання та художньої освіти в системі професійної підготовки вчителів.-Полтава,1995.- С.37-43.

8. Впровадження ідей національного виховання В.М.Верховинця в практику сучасного педвузу//Високі технології виховання.-Харків, 1995,- С.III-II3.

Demyanko N.J. Formation of National Culture of Youth in V.N.Verhovinets's Pedagogical Heritage. Dissertation for scientific degree of the Candidate of sciences (Theory of Education). The speciality - 13.00.01 - Theory and History of Education. Kharkov State Pedagogical University, Kharkov, 1996.

For the first time the pedagogical heritage of V.N.Verhovinets has been systematized and generalized in this research. The four subsystems of V.N.Verhovinets's creative activities on formation of national culture of youth have also been scientific substantiated. The main means have been defined and the process of formation of national culture of youth in the pedagogues heritage has been revealed. The experience of introduction his ideas in modern teaching and educational process in preschool institutions, schools providing general education and institutes of higher education has been showed. The perspectives of further use of V.N.Verhovinets's main ideas have been substantiated.

Демьянко Н.Ю. Формирование национальной культуры молодежи в педагогическом наследии В.Н.Верховинца. Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01. - теория и история педагогики. Харьковский государственный университет им.Г.С.Сковороды, Харьков, 1996.

В исследовании впервые систематизировано и обобщено педагогическое наследие В.Н.Верховинца, научно обоснованы четыре подсистемы его творческой деятельности по формированию национальной культуры молодежи. Раскрыт процесс и определены основные средства формирования национальной культуры в наследии педагога, показан опыт внедрения его идей в современный учебно-воспитательный процесс дошкольных заведений, школ, вузов, обоснованы перспективы их дальнейшего использования.

Ключові слова: педагогічна спадщина, національна культура, фольклор, рухлива музична гра, театралізована пісня.

ДЕМ'ЯНКО Наталія Юріївна

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДІ
В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В.М.ВЕРХОВИНЦЯ

АВТОРЕФЕРАТ

Підписано до друку 8.07.96. Формат 60 x 84/16.
Папір друкарський. Друк офсетний. Умовн. друкар. арк. 1,0.
Замов. 450. Тираж 100 прим.
Редакційно-видавничий відділ.
Українська медична стоматологічна академія.
м. Полтава, вул. Шевченка, 23.

303676

AB 35.687